direct teaching methods]. Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal, (1), 121–131 https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/730/837 [in Ukrainian].

12. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach. Cambridge: Cambridge University Press. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733031 [in English].

13. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press. https://surli.cc/ookdhk [in English].

14. Kobylchenko, V. V., Omelchenko, I. M. (2023). Pidhotovka doktora filosofii za spetsialnistiu 053 «Psykholohiia» v Instytuti spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy: spetsyfika osvitno-naukovoi prohramy [Preparation of a Doctor of Philosophy in the specialty 053 «Psychology» at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: specifics of the educational and scientific program]. Elektronnyi naukovyi zhurnal «Formuvannia kompetentnostei obdarovanoi osobystosti v systemi pozashkilnoi ta vyshchoi osvity». № 1. S. 241–245. https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/FCS/article/view/17503 [in Ukrainian].

УДК 37.013:376

Валентина Жук,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку
E-mail: valechka_zhuk@ukr.net
ORCID ID orcid.org/0000-0001-8183-5250
Researcher ID Q-1331-2016

Valentina Zhuk,
Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),
Senior Researcher of the Department of Education
of Children with Sensory Development Disorders

Світлана Литовченко,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку
E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667
Researcher ID GLS-3925-2022

Svitlana Lytovchenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Education for Children
with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВИЩОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ. НАВЧАЛЬНИЙ КУРС «ПОСЛУГА РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ЇХНІХ РОДИН»

TRAINING OF HIGHER-QUALIFICATION LEVEL SPECIALISTS. TRAINING COURSE «EARLY INTERVENTION SERVICE FOR CHILDREN WITH HEARING DISORDERS AND THEIR FAMILIES»

Анотація. Підготовка фахівців вищого кваліфікаційного рівня – важливий напрям діяльності Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Складовою освітніх програм інституту є вибіркові дисципліни, які надають здобувачам можливість обирати найбільш актуальні для їхніх досліджень курси, сприяють глибокому вивченню проблем дослідження. Курс, презентований у статті, має на меті формування фахових компетентностей, міждисциплінарних знань, умінь, навичок, які можуть допомогти майбутнім викладачам вищої школи та науковцям розробляти технології раннього втручання у роботі з дітьми з порушеннями слуху та їхніми родинами. *Мета статті:* презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Послуга раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх

родин». Основними *методами* визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми раннього втручання; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів офіційних сайтів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України, центрів ранньої допомоги; узагальнення практичного досвіду навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху раннього віку. У навчальному курсі розкрито сутність послуги, основні підходи та принципи, особливості організації раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин, зміст та етапи здійснення ранньої допомоги, умови ефективності її застосування; окреслено моделі організації центрів раннього втручання.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, особливі освітні потреби, міждисциплінарний підхід, освіта дітей з порушеннями слуху, діти раннього віку з порушеннями слуху, раннє втручання, супровід батьків.

Abstract. Training of highly qualified specialists is an important area of activity of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The institute's educational programs include elective disciplines that provide applicants with the opportunity to choose the most relevant courses for their research and contribute to an in-depth study of research problems. The course presented in the article aims to develop professional competencies, interdisciplinary knowledge, skills, and abilities that can help future higher education teachers and researchers develop early intervention technologies in working with children with hearing impairments and their families. The purpose of the article: to present the main aspects of the curriculum for training specialists of the highest qualification level «Early intervention service for children with hearing impairments and their families». The main methods are: theoretical analysis of literary sources on the problem of early intervention; analysis of regulatory documents, materials from the official websites of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Social Policy of Ukraine, early care centers; generalization of practical experience in teaching and correctional and developmental work with children with hearing impairments of early age. The training course reveals the essence of the service, basic approaches and principles, features of organizing early intervention for children with hearing impairments and their families, the content and stages of implementing early care, the conditions for the effectiveness of its application; models of organizing early intervention centers are outlined.

Key words: special pedagogy, special educational needs, interdisciplinary approach, education of children with hearing impairments, young children with hearing impairments, early intervention, parental support.

Актуальність дослідження. Порушення слухової функції впливає на природний шлях розвитку дитини – пізнавальні можливості, мовленнєвий розвиток, взаємодію з навколишнім середовищем. Саме рання діагностика порушень слуху і своєчасна абілітація мінімізують негативний вплив зниження слуху на розвиток дитини. За таких умов основним завданням є запобігання виникненню вторинних порушень у розвитку дитини, отже, супровід на цьому етапі ми розглядаємо як попереджувально-розвивальний. Істотним аспектом раннього втручання є інформаційно-психологічна підтримка батьків, що сприяє ранній систематичній сурдопедагогічній допомозі, організації адекватного слухопротезування, створенню комунікативно насиченого середовища вже на ранніх етапах (перше півріччя життя). Здобутки раннього періоду розвитку слугують підґрунтям для подальшого формування пізнавальної та соціально-комунікативної сфер дитини. Це зумовлює актуальність презентованого навчального курсу не лише для фахівців центрів ранньої допомоги, а й для широкого кола науковців у галузях спеціальної педагогіки та психології, предметом дослідження яких є розвиток та навчання дітей з порушеннями слуху.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати висвітлення різних аспектів організації послуги раннього втручання (Литовченко, 2018; Кульбіда, Литовченко, Таранченко, Жук, Федоренко & Литвинова, 2019; Литовченко, Жук & Литвинова, 2019; Жук, 2020; Литовченко, Таранченко, Жук, Шевченко, Литвинова, & Федоренко, 2021; Жук, Литвинова, Литовченко & Вовченко, 2023; Жук, Литвинова & Литовченко, 2023). Зокрема, необхідність ранньої допомоги для слухомовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху було науково обґрунтовано у середині-другій половині минулого століття, перші спроби її практичного втілення підтвердили ефективність такого підходу у системах А. Леве, П. Губерини та ін. Починаючи з 90-х років минулого століття ідею раннього сімейного виховання, спрямовану на всебічний розвиток дитини з порушеним слухом, обґрунтовано у працях вітчизняних вчених Л. Ступнікової, Г. Чефранової, Р. Якубовської та ін. Вона стала панівною у сурдопедагогічній

теорії, але не знайшла повного втілення в освітній практиці. Науковці наголошують на необхідності створення сприятливого слухомовленнєвого середовища в сім'ї, організації корекційно-розвивального впливу під час щоденних рутин впродовж усього дня, формуванні мовлення з опорою на слухове сприймання, розвиток мовленнєвого слуху. Нині відбувається зміна підходів у наданні послуг таким дітям, акценти зміщуються від подолання наслідків порушень до їх попередження.

Доведено, що діти з порушеннями слуху, які були задіяні у програмах раннього втручання, мають кращі навчальні та соціальні навички порівняно з однолітками, які таку послугу не отримали. Зокрема, у ранньому віці створюється основа для подальшого сенсорного розвитку, формування пізнавальних процесів, опанування мовлення.

Актуальними у контексті проблеми є Концепція ранньої та дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху (проєкт, 2023), Концепція створення та розвитку системи раннього втручання (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517).

Мета статті: презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Послуга раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин».

Основними **методами** визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми раннього втручання; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів офіційних сайтів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України, центрів ранньої допомоги; узагальнення практичного досвіду навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху раннього віку.

Результати дослідження. Під час вивчення курсу розглядається методологія раннього втручання, специфіка послуги раннього втручання в системі комплексної допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам, освітній компонент послуги раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Метою курсу є формування у здобувачів базових компетентностей, зокрема, світоглядних позицій, теоретичних знань та практичних навичок для наукового вивчення проблеми ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам з врахуванням специфіки слухомовленнєвого, соціально-комунікативного, пізнавального розвитку дітей.

Завдання курсу:

1. Формувати світоглядні позиції здобувачів щодо комплексного супроводу дітей раннього віку з порушеннями слуху згідно з функціональним підходом, відображеним у положеннях МКФ-ДП, зокрема, акцентом на внутрішній і зовнішній ресурс, активізація якого забезпечує якість функціонування дитини і родини.

2. Ознайомити із специфікою слухомовленнєвого, соціокомунікативного та пізнавального розвитку дітей раннього віку з порушеннями слуху.

3. Формувати уміння оцінювати стан та виявляти потреби дитини і її родини через інтеграцію фізичних, психічних, соціальних показників (а не діагноз або показники фізичного слуху), що знаходить відображення у значущих аспектах життєдіяльності (розвиток, участь, середовище) та визначає вектори докладання зусиль команди супроводу.

4. Формувати знання про мету, завдання, зміст та організацію раннього втручання у роботі з дітьми з порушеннями слуху.

5. Ознайомити з формами, методами, прийомами та засобами ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху на діагностичному, корекційно-відновлювальному та корекційно-розвивальному етапах супроводу.

6. Розглянути специфіку побудови наукового дослідження, присвяченого ранньому втручанню у супроводі дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Освітнім процесом передбачено формування у здобувачів компетентностей, які забезпечують здатність фахівців проводити емпіричні дослідження з проблем раннього втручання, опановувати міждисциплінарні знання з раннього розвитку дітей з порушеннями слуху, організовувати та реалізовувати родиноцентрований супровід сімей таких дітей,

послуговуючись інформацією різних наукових джерел, нормативних документів.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність до аналізу та систематизації досліджень з різних галузей знань.

ЗК2. Навички спостереження за проявами поведінки дитини для виявлення актуального рівня та моніторингу динаміки її розвитку.

ЗК3. Здатність здійснювати кількісне та якісне оцінювання функціонального стану дитини.

ЗК4. Здатність виявляти потреби дитини та родини.

ЗК5. Вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати педагогічні явища, прогнозувати ефективність педагогічних стратегій.

ЗК6. Здатність розробляти програми, методики, моделювати технології підтримки та ін. у науковому дослідженні.

ЗК7. Здатність застосовувати сформовані компетентності у практичній та методичній діяльності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК1. Здатність до аналізу та систематизації досліджень з медицини, психології, педагогіки, соціології, присвячених особливостям психофізичного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку та напрямам супроводу родин.

СК2. Здатність здійснювати кількісне та якісне оцінювання функціонального стану дитини з порушенням слуху раннього віку, рівня залученості батьків до корекційно-розвивального впливу.

СК3. Навички спостереження за проявами слухомовленнєвої поведінки дитини для виявлення актуального рівня та моніторингу динаміки слухомовленнєвого розвитку.

СК4. Вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати педагогічні явища, прогнозувати ефективність педагогічних стратегій, які є елементами раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху.

СК5. Знання сучасних медико-технічних та педагогічних технологій корекційно-розвивального впливу на особистісний та слухомовленнєвий розвиток дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК6. Здатність моделювати технології ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам у науковому дослідженні.

СК7. Знання принципів, методів, форм та засобів викладання курсу з раннього втручання для дітей з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах.

СК8. Знання особливостей психофізичного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК9. Знання чинників впливу на розвиток дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК10. Знання принципів, методів та форм фахово-батьківської взаємодії у системі раннього втручання.

СК11. Знання цілей та змісту програм раннього втручання для дітей з порушеннями слуху.

Очікуємо, що після вивчення курсу здобувачі матимуть сучасне наукове бачення місця раннього втручання у системі супроводу осіб з порушеннями слуху, частиною якого є цінності соціально-культурного та мовного розмаїття, родиноцентризму, врахування потреб дитини.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Демонструвати сучасний науковий світогляд, дотримання функціонального підходу в оцінці стану дитини.

ПРН 2. Поділяти цінності соціально-культурного розмаїття, демонструвати здатність до емпатії, емоційної підтримки родини, розуміння особистісних потреб дитини (в тому числі зумовлених функціональними, слуховими та мовленнєвими, соціоадаптаційними труднощами) та знання способів їх задоволення, здатність поважати і враховувати родинні цінності, особистісні цінності дитини.

ПРН 3. Застосовувати у науковій діяльності знання сучасних наукових теорій, концепцій щодо раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху.

ПРН 4. Організовувати, проводити, узагальнювати та літературно оформляти результати актуальних наукових досліджень, присвячених комплексному супроводу дітей з порушеннями слуху раннього віку.

ПРН 5. Використовувати навички фахово-батьківської взаємодії у роботі з родинами дітей з порушеннями слуху раннього віку.

ПРН 6. Розробляти індивідуальні програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху з врахуванням потреб дитини та родини.

ПРН 7. Обирати та застосовувати прийнятні загальнонаукові, спеціальні, специфічні методи для наукових досліджень.

ПРН 8. Дотримуватися правил етичного поводження та професійної етики під час роботи з родинами дітей з порушеннями слуху раннього віку, задіяними в дослідно-експериментальній діяльності.

ПРН 9. Розробляти та використовувати в освітній діяльності технології раннього втручання, які ґрунтуються на результатах досліджень медико-технічного, психолого-педагогічного, соціального спрямування та власних наукових досліджень, присвячених супроводу дітей раннього віку з порушеннями слуху та їхніх родин.

Структуру навчальної дисципліни представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин										
	денна форма						заочна форма				
	усього	у тому числі					усього	у тому числі			
		л	п	с	залік	екзамен		л	п	с	залік
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Модулі											
Модуль 1. ***Теоретичні основи раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху***											
Тема 1.	4	2	1	1			4	2	1	1	

Концептуальні положення раннього втручання											
Тема 2. Стратегії ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам	2	1		1			2	1		1	
Разом за змістовим модулем 1	6	3	1	2			6	3	1	1	
Модуль 2. ***Організація ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам***											
Тема 1. Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід.	4	2	2				4	2	2		1 Залік
Тема 2. Фахово-батьківська взаємодія у ранньому втручанні для дітей з	2	1		1			2	1		1	

порушеннями слуху.											
Тема 3. Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	2	1	1				2	1	1		
Разом за змістовим модулем 2	8	4	3	1			8	4	3	1	
Модуль 3. ***Технологія раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху***											

Тема 1. Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.	4	2	2				4	2	2		
Тема 2. Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху.	4	2	2				4	2	2		
Тема 3. Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи.	2	1	1				2	1	1		
Разом за змістовим модулем 3.	10	5	5				10	5	5		
Модуль 4. Основи наукового дослідження з проблеми ранньої підтримки дітей з порушеннями слуху та їхніх родин											

Тема 1. Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання.	2	1	1				2	1	1		1 іспит
Тема 2. Дослідження сформованості слухомовленнєвих навичок, навичок соціальної взаємодії та пізнавального розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.	2	1		1			2	1		1	
Тема 3. Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку.	4	2	2				4	2	2		
Тема 4. Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху.	4	2	2				4	2	2		
Разом за змістовим модулем 4.	12	6	5	1			12	6	5	1	
Усього аудиторних годин	36	18	14	4			36	14	4		
ІНДЗ	24		-	-		-			-	-	
Усього годин	60						60				

У межах курсу проводяться лекційні та практичні, зокрема, семінарські, заняття (табл. 2, 3, 4).

Таблиця 2. Лекційні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	**2**
2	Стратегії ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам	**1**
3	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	**2**
4	Фахово-батьківська взаємодія у ранньому втручанні для дітей з порушеннями слуху	**1**
5	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	**1**
6	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	**2**
7	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	**2**
8	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	**1**
9	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	**1**
10	Дослідження сформованості слухомовленнєвих навичок, навичок соціальної взаємодії та пізнавального розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	**1**
11	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	**2**
12	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	**2**

Таблиця 3. Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	**1**
2	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	**2**
3	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	**1**
4	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	**2**
5	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	**2**
6	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	**1**
7	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	**1**
8	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	**2**
9	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	**2**

Таблиця 4. Семінарські заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	**1**
2	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	**2**
3	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	**1**

4	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	**2**
5	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	**2**
6	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	**1**
7	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	**1**
8	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	**2**
9	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	**2**

Висновки та перспективи подальших досліджень. Представлену програму розроблено відповідно до Критеріїв оцінювання якості освітньої програми Національного агентства забезпечення якості вищої освіти (додаток 1 до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024). Результативність опанування навчальної програми, її ефективність у контексті підготовки аспірантів доцільно оцінювати за допомогою аналізу навчальних планів, контрольних та творчих робіт, відгуків здобувачів освіти тощо. Важливим є оновлення програми відповідно до сучасних підходів в освіті, змін нормативно-правової бази, кращого вітчизняного та іноземного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовченко, С.В. (2018). Теоретичні та практичні основи реалізації системи раннього втручання для дітей з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 1 (14), 2018. С. 303–309.

2. Кульбіда, С., Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Федоренко, О. & Литвинова, В. (2019). *Навчання дітей із порушеннями слуху:* навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок». Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/719471/

3. Литовченко, С., Жук, В., & Литвинова, В. (2019). Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкіллі: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Симоненко О.І. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/729747/

4. Жук, В.В. (2020). Педагогічна допомога дітям раннього віку з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*: збірник наук. праць / За ред. В.В. Засенка. К.: ТОВ «Наша друкарня». Вип. 16. С. 126–143.

5. Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Шевченко, В., Литвинова, В., & Федоренко, О. (2021). *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху* : методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776

6. Жук, В.В., Литвинова В.В., & Литовченко С.В. (2023). *Педагогічна підтримка дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху та їхніх батьків в умовах воєнного стану*: навчально-методичний посібник. Київ. 123 с. https://ispukr.org.ua/?p=11482

7. Жук, В.В., Литвинова, В.В., & Литовченко, С.В. (2023). Чути і спілкуватись. Крок за кроком з батьками. Методичний супровід та психологічна підтримка: навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Київ. Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?p=11486

8. Жук, В.В., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., & Вовченко, О.А. (2023). Серія навчальних посібників за сферами розвитку для дітей дошкільного віку з порушенням слуху «Сходинки. Підтримаємо та допоможемо» (3 посібника). Київ. Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?p=11438

REFERENCES

1. Lytovchenko, S. (2018). Teoretychni ta praktychni osnovy realizatsii systemy rannoho vtruchannia dlia ditei z porushenniamy slukhu [Theoretical and practical foundations of implementing an early intervention system for children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. 1 (14).* Retrieved from: https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/166/152 [in Ukrainian].

2. Kulbida, S., Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Fedorenko, O. & Lytvynova, V. (2019). *Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu* [Teaching children with hearing impairments]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/719471/ [in Ukrainian].

3. Lytovchenko, S., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2019). Novyi format osvitnoho seredovyshcha: dity z porushenniamy slukhu u doshkilli [A new format of the educational environment: children with hearing impairments in preschool]: navch.-metod. posib. Kyiv: FOP Symonenko O.I. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/729747/ [in Ukrainian].

4. Zhuk, V. (2020). Pedahohichna dopomoha ditiam rannoho viku z porushenniamy slukhu [Pedagogical assistance for young children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy*

potrebamy: shliakhy rozbudovy. Vypusk 16. Retrieved from: https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/146/135 [in Ukrainian].

5. Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Shevchenko, V., Lytvynova, V., & Fedorenko, O. (2021). *Suchasnyi kurykulum v osviti ditei z porushenniamy slukhu* [Modern curriculum in the education of children with hearing impairment]: metodychni rekomendatsii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776 [in Ukrainian].

6. Lytovchenko, O., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2023). *Pedahohichna pidtrymka ditei rannoho ta doshkilnoho viku z porushenniamy slukhu ta yikhnikh batkiv v umovakh voiennoho stanu:* [Pedagogical support for early and preschool children with hearing impairments and their parents in martial law conditions: teaching and methodological manual]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv. Retrieved from: https://ispukr.org.ua/?p=11482 [in Ukrainian].

7. Zhuk, V., Lytvynova, V., & Lytovchenko, S. (2023). Chuty i spilkuvatys. Krok za krokom z batkamy. Metodychnyi suprovid ta psykholohichna pidtrymka [Hear and communicate. Step by step with parents. Methodical support and psychological support]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv ta batkiv. Kyiv. Retrieved from: https://ispukr.org.ua/?p=11486 [in Ukrainian].

8. Zhuk, V., Lytvynova, V., Lytovchenko, S., & Vovchenko, O. (2023). Seriia navchalnykh posibnykiv za sferamy rozvytku dlia ditei doshkilnoho viku z porushenniam slukhu «Skhodynky. Pidtrymaiemo ta dopomozhemo» [A series of teaching aids in the areas of development for preschool children with hearing impairments «Steps. We will support and help»]: (3 posibnyka). Kyiv. Retrieved from: https://ispukr.org.ua/?p=11438 [in Ukrainian].

УДК 376.1:378.147:37.013.42:316.6

Світлана Кульбіда,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу української жестової мови
svk5554@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0194-3495
scopus.com 57408163200

Svitlana Kulbida,
Doctor of Pedagogical Sciences, professor
Head of the Ukrainian Sign Language Department

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,